

ULOGA PORODICE KAO FAKTOR ZAŠTITE I RIZIKA U POJAVI MALOLJETNIČKE DELINKVENCije

Mr. Aida Kasumović
OŠ „Han Bila“, Han Bila / Travnik
aida.kasumovic1980@gmail.com

Stručan rad
UDK 316.6/364.4(343.1)
<https://doi.org/10.59417/nir.2024.24.68>

Belma Beganović, prof.
OŠ „Turbe“, Turbe / Travnik
belma.beganovic.melic@gmail.com

Amra Delić
Internacionalni univerzitet Brčko distrikt BiH
amradelic15@gmail.com

Sažetak

Živimo u dobu brzih promjena u svim životnim sferama, društvenim odnosima i socijalnim aspektima razvoja ličnosti. Porodica je društvena grupa koja danas najviše osjeti savremene izazove, društvena kretanja, globalizaciju i izazove tehnoloških dostignuća, koja u konačnici djeluju na karakter ličnosti i porodice. Savremena tehnološka dostignuća doprinose bržem i efikasnijem protoku informacija društvenog, porodičnog, poslovnog, psihosocijalnog i globalnog karaktera, te veoma značajno utiču na promjene u svim sferama života i društvenih odnosa. Definitivno postaju integracijski segment svakodnevnog života ljudi, postaju životno pomagalo komuniciranja i participiranja u društvenoj zajednici, poslovnom svijetu, porodici, obrazovanju i u svakoj drugoj ljudskoj dimenziji življenja. Porodica je ključni zaštitni mehanizam i oslonac svakog njenog člana i kontinuirano se pokušava nositi sa svim društvenim, psihosocijalnim i savremenim izazovima i rizicima, koji vrlo često negativno utiču na sve ili pojedine njene članove. Ključni izazov porodice je uspješan razvoj svakog njenog člana, a sa druge strane porodica je najvažniji faktor zaštitet njenih članova od različitih društveno-neprihvatljivih pojava i rizika današnjice, prevencije društveno neprihvatljivih ponašanja djece / maloljetnika (različita devijantna ponašanja, kriminal, alkoholizam, narkomaniju, prostituciju, prosjačenje, krađa, kockanje, maloljetnička delinkvencija i druga društveno-neprihvatljiva ponašanja). Kroz ovaj stručni rad želimo istaći značaj porodice kao osnovne društvene grupe sa svim njenim specifičnostima, izazovima i rizičnim faktorima današnjice.

Ključne riječi: ličnost, porodica, društvo i društvene devijacije.

1. UVOD

Socijalni razvoj, kao i svaki drugi aspekt društvenog razvoja, pod utjecajem je konteksta u kojem se događa i u konačnici se pilagođava stanju i sredini, koji kreiraju njegov konačan ishod. Porodica je ipak najvažniji kontekst u ranim godinama razvoja ličnosti i u porodičnom okruženju dijete provodi najveći dio svog vremena, stiče mnoge važne socijalne i kognitivne vještine, te razvija stavove, mišljenja, uvjerenja ili vrijednosti, koje kroz razvojni period sistemski izgrađuju njegovu ličnost u najširem kontekstu.

Porodica je definitivno nezamjenjiva sredina u kojoj se čovjek formira kao ličnost, u kojoj živi zadovoljavajući neke od svojih najbitnijih potreba koje se samo u porodici i mogu ostvariti i zadovoljiti. Porodica je specifična bio-socijalna zajednica ljudi, koja u konačnici ima veoma značajnu ulogu u razvoju čovjeka, ali ne samo čovjeka nego društva u najširem kontekstu. S

druge strane, porodica je posrednik između društva i pojedinca, ali porodica vrši više funkcija od bilo koje društvene grupe.

Formiranjem porodice, čovjek kao socijalno biće, dobija drugu dimenziju života, odnosno njegov život ima sasvim drugačiji smisao bitisanja kada više nije sam nego pored njega postoji njegov bračni drug, djeca, a vrlo često i ostala bliža rodbina (otac, majka, brat, sestra, itd...). Kada je u pitanju razvoj porodice najbitniji odnos predstavlja roditeljstvo, koje se odnosi na niz procesa koji se sastoje od zadataka, uloga, pravila, komunikacija i međuljudskih odnosa, koje odrasli ostvaruju u kontaktu sa svojim djetetom.

Od roditelja se očekuje hrabrenje i vođenje kroz razvoj u svoj njegovoj složenosti koja se odnosi na kognitivni, fizički, socijalni, emocionalni, moralni, seksualni, duhovni, kulturni, obrazovni i svaki drugi razvoj ličnosti.

Savremeno društvo preplavljeno je raznim modelima neprihvatljivog ponašanja, bilo da se radi o samoj individui ili o kolektivu u cjelini. Vrlo često se javljaju različite prepreke, rizici i izazovi, koji sprečavaju uspjeh pojedinca ili ugrožavaju uspješan rad jedne grupe. Pojam neprihvatljivog ponašanja može biti u protivrječju sa osnovnim moralnim normama, ali i u sukobu sa sa legalnim zakonskim normama jedne društvene zajednice.

Maloljetnička delinkvencija je fenomen koji uključuje sva kršenja socijalnih pravila koja su počinili mladi ispod 18 godina i koji su za to kažnjeni u skladu sa važećim zakonima, te se često pominju kao mladi sa neprilagođenim ponašanjem, problematična djeca, mladi prestupnici, maloljetnici delinkventi, itd.

Cilj porodičnog odgoja je pripremiti dijete da postane zdrav, uspješan i efikasan član društvene zajednice, te efikasna borba sa današnjim rizicima, izazovima i devijantnim ponašanjima, koji postaju ozbiljna prijetnja svakoj porodičnoj zajednici (maloljetnička delinkvencija, kriminal, alkoholizam, narkomanija, prostitucija, prosjačenje, krađa, kockanje i druga društveno-neprihvatljiva stanja i ponašanja).

2. PORODICA – DRUŠTVENA GRUPA I TEMELJNI FAKTOR RAZVOJA LIČNOSTI

Porodica je specifična društvena grupa koja se istorijski mijenjala i razvijala, u kojoj se prepliću društveno – ekonomski, biološki i psihosocijalni faktori i aspekti. Biološki karakter porodice je jedan od osnovnih obilježja i obuhvata dvije vrste međusobno povezanih, ali različitih odnosa u kojima se prožimaju biološki, psihološki i društveni elementi: zadovoljavanje polnog nagona i emotivnih potreba ljudi, rađanje i podizanje djece, psihosocijalnog, moralnog i svakog drugog razvoja.

Riječ „porodica” danas se odnosi na različite pojmove. U najširem smislu to je nerazdvojna cjelina osoba povezanih brakom ili usvajanjem ili rađanje pojedinca koji nasljeđuju jedan drugog - što znači, loza, rod, dinastija. U užem smislu riječ porodica znači rodbinsko povezane osobe koje žive pod istim krovom - ili još uže oca, majku i djecu. Na ovaj način možemo definirati porodicu kroz dva aspekta (*Golubović, 1981*).

Iako nam se čini da o porodici uglavno sve znamo, njeno naučno proučavanje nije nimalo lako, tako da u ovoj oblasti postoji niz neraščišćenih pitanja i problema – počev od istorijskog razvoja porodice, razvoja ličnosti, preko njene strukture i društvenih funkcija, odnosa prema global-

nom društvu, psihosocijalnog stanja, unutrašnjih odnosa i dinamike održavanja i razvoja, dok složenost porodice, kao posebne društvene grupe, se veže i za prirodne i za društvene nauke.

Porodica je primarna, parcijalna i univerzalna društvena grupa. Ona je **primarna** zato što je istorijski prvi oblik društvenog grupisanja. **Parcijalna** je jer se u njoj ostvaruju samo neke životne funkcije (biološka- reproduktivna i odgojna), i **univerzalna** zato što ne postoji nijedan drugi oblik porodičnog organizovanja. Pored ove podjele možemo napraviti i podjelu porodice na: **autokratska, demokratska, ili anarhična, referentna** (gdje se pojedinac poistovećuje sa porodicom kojoj pripada, usvajajući njen sistem vrijednosti), **formalna** (gdje je veoma bitno sklapanje braka po običajnom pravu, gdje bračni parovi žive u legalnom i legitimnom braku) i **neformalna**, gdje je porodica plod vanbračne zajednice (*Matić, 2005*).

Brak je institucija koja, prirodno i društveno, predhodi porodici. Pod porodicom se podrazumjeva biološko-društveno zasnovana grupa ljudi, povezani krvnim srodstvom i zajedničkim životom. Porodicu ne čine svi srodnici, jer srodstvo je širi pojam i podrazumjeva složeni i razučeni sistem veza, zasnovanih pored krvnih, i na pravnim, moralnim ekonomskim i vjerskim vezama.

Porodica je centralna tačka oko koje se uobličava čitav niz srodničkih veza i odnosa, a najvažniji oblik srodstva je:

- Krvno srodstvo ili prirodno srodstvo - koje se zasniva rađanjem,
- Tazbinsko srodstvo - koje se stvara ženidbom ili udajom osoba,
- Adoptivno srodstvo - nastaje usvajanjem i
- Duhovno srodstvo - kumstvo, pobratimstvo, pijateljstvo (*Milić, 1988*).

Generacija ili pokoljnje je skup ljudi bliskih po godištima, vremenu življenja, tradiciji, koja stoji u vezi sa srodstvom ukoliko ovo nosi podjelu, ne samo na pretke i potomke, već i na starije i mlađe. Odnosi između oca i sina su generacijski odnosi, a sama porodica je ozbiljna spona i sastavni dio generacijske bliskosti ljudi kroz različita gledišta i aspekte.

Sa razvojem društva generacija je uglavnom dobijala društvena obilježja i razvrstavala se prema starosti, ekonomskoj aktivnosti i biološkoj reprodukciji. Tako je starija generacija ekonomski neaktivna, ali i biološki neproduktivna, srednja generacija je ekonomski aktivna i jedina sposobna za obezbeđenje potomstva. Mladi su ekonomski neaktivni, a isključeni iz ljudske reprodukcije. U današnjim porodicama često žive i po tri generacije, pa se zbog brzih promena u društvu događa da nastupe krize u takvim porodicama, odnosno sukobi generacija, iz razloga različitog tumačenja i shvatanja svijeta (*Stojaković, 2005*).

Porodica je i bio-socijalna i psihička zajednica, što znači da porodica vodi brigu oko podizanja, zaštite i odgoja djece i ovo je jedna od bitnih uloga porodice. Međutim briga oko podizanja i odgoja djece zavisi mnogo od uslova i mogućnosti roditelja, a često se događa da zbog loših materijalnih uslova oba roditelja su previše posvećena poslu, pa brigu o djeci ne preuzima niko i takva djeca su obično prepuštena sama sebi. Društvena zajednica je oduvijek regulisala krvno-srodničke odnose u porodici, te se najranije uređenje porodice vršilo pomoću običaja, morala, a naročito religije, a kasnije je ove oblike zamjenilo pravo.

U zavisnosti od kriterijuma, prema Goluboviću (1981), mogu se razlikovati sljedeći oblici porodice: Prvi oblik porodice je **totemskog klana** za koje je karakteristično zajedničko ime svih pripadnika roda, što je simbolizovano znakom i vjerovanjem o zajedničkom porijeklu. Djeca se u ovoj porodici određuju po materinskoj liniji, jer u njenoj osnovi leži grupni brak u kojem se ne zna ko je otac, ali kako je rađanje pod zaštitom klana, sva djeca su na neki način njegova, zajednička. Istorijski posmatrano ovo je doba matrijarhata. Iz totemske porodice razvija se porodična kućna zajednica. Pojavu očinske porodice znači da se krvna veza određuje prema ocu. Istorijski gledano ovaj period kada uloga oca postaje veoma važna za porodicu naziva se još i period patrijarhata. U **patrijahalnoj konjugalnoj porodici** je razvijena dominacija patrijahalnog vođe, starješine koja donosi određivanje potomstva isključivo po očinskoj liniji. Starješina porodice ima apsolutnu vlast, nad svim članovima porodice, a naročito nad ženama i odlučuje o udaji, ženidbi, a često i o začecu i broju djece. **Individualna konjugalna porodica** obilježava savremeno društvo. Ova porodica je zasnovana na monogamiji i nju čine samo najbliži srodnici, roditelji sa djecom. Odluke o potomstvu donose supružnici zajednički, a ono se računa po obe linije očevoj i majčinoj. Uloga oca je uslovljena dijelom iz biološke, a dijelom iz društvene aktivnosti. Postoje i drugi kriterijumi za određivanje oblika porodice kao što su: **tradicionalna** (porodica gdje su uloge raspodeljene prema polu i uzrastu, a u ovakvoj porodici tačno se zna položaj i ulogu koji imaju muški članovi porodice, i kakva prava i obaveze imaju žene), **patrijahalna** (počiva na vrhovnom neprikosnovenom autoritetu oca »glave porodice«, u ovakvoj porodici najveći autoritet ima otac koji donosi sve odluke i njegova riječ je zadnja), **egalitarna – demokratska** (porodica gdje je raspodela uloga među polovima i generacijama u skladu sa sposobnostima svojih članova), **matrilinearna** (to je porodica u kome se srodstvo računa po majci), **patrilinearna** (u kojoj se „porodična loza“ vodi po ocu i njegovim muškim precima), **bilateralna** (srodstvo se računa po obje linije), **nuklearna** (ovu porodicu sačinjavaju roditelji i djeca, a ovakav oblik porodice je karakterističan za savremeno doba), **proširena** (ovu porodicu čine i bliži i dalji srodnici koji žive pod istim krovom i u zajedničkom domaćinstvu), **potpuna** (to je ona porodica koja se sastoji od supružnika i djece), **nepotpuna** - ovo je porodica u kojoj nedostaje jedan supružnik – roditelj (zbog razvoda, smrti ili iz drugih razloga), **integrisana** (to je porodica gdje postoji čvrsta povezanost članova porodice, gdje postoji osjećanje uzajamnosti, a njeni članovi se osjećaju sigurno, zaštićeno i donose zajedničke odluke koje su integrisane. Kod članova ove porodice usađen je veliki osjećaj pripadnosti), **dezintegrisana** - karakteriše udaljavanje članova jednih od drugih, odsustvo zajedničkih vrijednosti i ciljeva, emocionalno "hlađenje" i ravnodušnost, povlačenje u sebe ili vezivanje za osobe van porodice. Za ovakvu porodicu možemo reći da ne postoji duboka emocionalna vezanost za svoje članove, tako da se njeni članovi osjećaju usamljeno i imaju strah da se povjere jedni drugima, a izlaz iz takve situacije nalaze u drugim porodicama, gdje osjećaju lažnu sigurnost (Golubović, 1981).

U okviru sistemskog pristupa porodici razmatra se pitanje disfunkcionalnosti porodičnog sistema. Pod pojmovima „funkcionalna“ ili „disfunkcionalna“ porodica u literaturi se uglavnom govori o porodicama u kojima postoji ili ne postoji neki psihopatološki problem, bilo da ovaj problem ispoljava jedan ili više članova porodice. Drugim riječima, pojam „funkcionalne“ ne odnosi se na porodice koje ispunjavaju svoje funkcije, kao što se ni pojam „disfunkcionalne“ ne odnosi na porodice koje to ne čine.

Uočavajući da je najčešća klasifikacija porodica na funkcionalne i disfunkcionalne najčešće tautološka, jer se zdravlje definiše preko odsustva bolesti, Satir je naveo listu kriterijuma za klasifikovanje porodica kao disfunkcionalnih. Prema Satiru, u disfunkcionalnim porodicama članovi

ne mogu da: završe transakciju među sobom; interpretiraju neprijateljstvo; imaju ispravnu svijest o tome kako ih drugi vide; podijele sopstvena osjećanja sa drugim članovima; iskažu svoje mišljenje koje se razlikuje od mišljenja ostalih članova; prave sopstvene izbore; uče kroz praksu; oslobode se loših modela ponašanja iz prošlosti; procjene kako percipiraju sebe; šalju jasne poruke ostalim članovima; budu direktni, evaluiraju, kritikuju; jasno postavljaju pitanja kako bi dobili jasna saznanja (*Marković, Berger, 1990*).

Sa aspekta sistemskog pristupa, porodica predstavlja sistem dijelova koji su međuzavisni, a promjena svakog od dijelova sistema utiče na sistem u cjelini, bilo pozitivno ili negativno. U sistemskom pristupu, disfunkcionalnost se opisuje preko strukturalnih dimenzija, kao što su npr. granica porodičnih sistema, pripadnost ili snaga, hijerarhija, međuzavisnost, poštovanje, itd...

Patologija granica može nastati iz nekoliko razloga. Jedan od njih je nejasnoća porodičnih granica, gdje članovi porodice nisu sigurni ko ima kakvu ulogu i kakve zadatke u porodičnom sistemu. Visoka nejasnoća granica često nastaje kada porodica pretrpi gubitak nekog svog člana. Reorganizacija je u ovakvom slučaju neophodna, jer je ovakvo stanje veoma stresogeno za porodicu. Još je Levin smatrao da neodređenost dovodi do visoke tenzije pojedinca, čineći ga „marginalnim“ čovjekom. Smatra se da nejasnoća i nestabilnost granica koji kratko traju ne moraju biti disfunkcionalni. Ukoliko, međutim, nejasnoća granica postoji duže vrijeme, blokira se kognicija i adekvatni emocionalni i bihevioralni odgovori na stres, te započinje restruktura-cija u čitavom porodičnom sistemu. Takođe, dužina vremena za koje porodica može da toleriše visok stepen nejasnoća granica (bez pojave disfunkcionalnosti) zavisi od kulturalnog konteksta (*Marković, Berger, 1990*).

Drugi problem u vezi sa granicama jeste njihova rigidnost ili pak slabost. Rigidne granice dopuštaju minimum interakcija među subsistemima porodice ili zajednice. Komunikacija postoji, ali je otežana, a među članovima je malo zrele podrške i podjele iskustva. Pojedinici mogu biti izolovani i primorani da funkcionišu samostalno, te da se obraćaju jedni drugima samo u traumatskim iskustvima.

Patologija alijansi i koalicija nose sa sobom probleme pripadanja. U „funktionalnim“ porodicama postoje alijanse, ali se „članstvo“ u njima mijenja u skladu sa potrebama i sadržajima. U „disfunktionalnim“ porodicama, koalicije i alijanse su stabilne, rigidne i ne menjaju se. Često imaju za cilj da smanje stres ili tenziju između članova, tako što drugu stanu vide kao izvor problema i nju napadaju ili izoluju.

Postoje porodice kod kojih postoji problem unutrašnje reorganizacije. Porodični terapeuti ovaj problem dovode u vezu sa rigidnošću porodičnog sistema, stepenom u kome sistem ostaje konstantan i kada postoje suprotni zahtjevi, kao i stepenom diferencijacije i fleksibilnosti strukturalne organizacije porodičnog sistema. Disfunktionalne porodice imaju ograničen repertoar organizovanja u rješavanju problema i relativno su rigidne kad je potrebno da napuste postojeću strukturu kako bi riješile novonastali problem. (*Marković, Berger, 1990*)

Mnoge društvene, ekonomske i demografske promene u svijetu (pa tako i kod nas) uslovljavaju promjene u strukturi porodice, organizaciji porodičnog života, porodičnim odnosima i komunikaciji unutar porodice. Porodica kao osnovna jedinica ili jezgra nekog društva ne živi izolovano, već je uključena u život šire zajednice. Zapravo, sve što se događa u kontekstu društvene zajednice utiče na porodicu, a time i na njenu odgojnu ulogu. Globalna svjetska ekonomska kriza, nezaposlenost, nezadovoljstvo kvalitetom života, utiču na suočavanje brojnih porodica sa

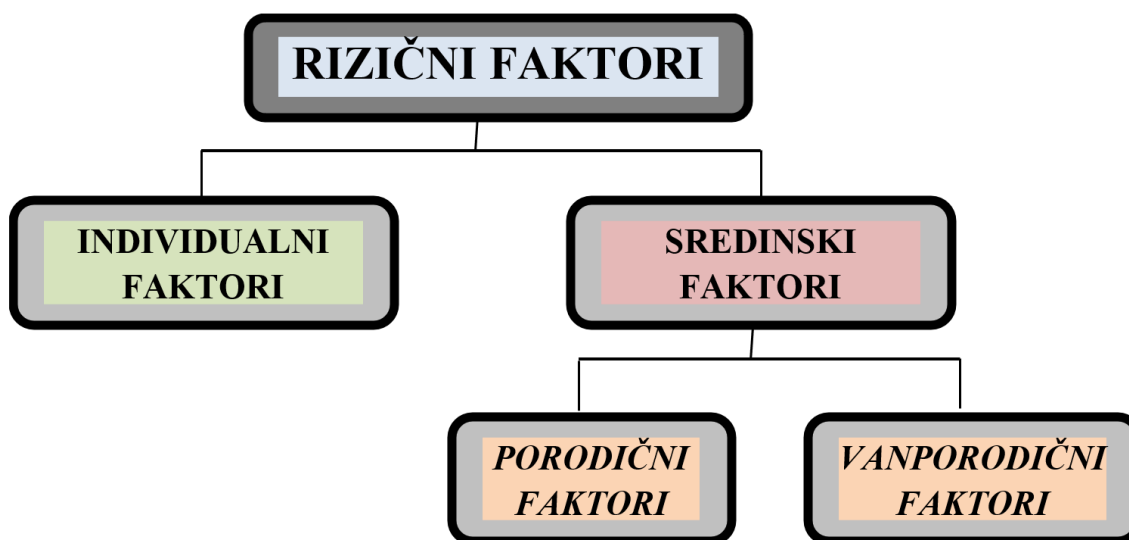
brigom za sopstvenu egzistenciju što povećava stres kod roditelja, a sam stres najviše šteti djeci, jer remeti roditeljske odnose i negativno utiče na kvalitet roditeljstva.

Postmodernu porodičnu zajednicu karakterišu osjećanja zajedničke ljubavi i roditeljstva i izvora autonomije njenih članova. U savremenom društvu, istovremeno ostvarivanje majčinstva i izgradnja profesionalne karijere ženi daje stepen samostalnosti koji joj omogućava ravnopravni položaj u porodici, ali i široj društvenoj zajednici. Međutim, uvijek kada izostane podrška supruge ili vanbračnog partnera, disharmonija između porodičnog i profesionalnog života je izražena što povećava nivo stresa kod žene i posredno utiče na kvalitet porodičnog života i kvalitet odgoja djece. Zadovoljstvo i dobro funkcionisanje na poslu i u porodici s minimalnim konfliktom predstavljaju osnovu skladnog porodičnog života u kom su muškarac i žena ravnopravno podjelili uloge (Jurčević-Lozančić, 2011). Djeca čiji su roditelji podržavajući faktor pokazuju manje internalizovanih problema. Topli roditeljski stil prikladan uzrastu djece, usmjeravanje ponašanja djece i psihološka autonomija članova porodice, predstavljaju na neki način zaštitne faktore u porodici. Za normalan i neometen razvoj ličnosti presudnu ulogu ima zdrava i harmonična porodica. Djeca pozitivno odgovaraju na podržavajuće roditeljstvo koje ne uključuje stroge načine disciplinovanja (Jovičević, 1985). Neuspeh u postavljanju jasnih očekivanja prema ponašanju djece, u disciplinovanju djece kao i neredovno nadgledanje dječjeg ponašanja takođe predstavljaju rizične faktore koji mogu prouzrokovati poremećaje u ponašanju kod djece, pa čak dovesti i do maloljetničke delinkvencije.

3. RIZIČNI FAKTORI OPSTOJNOSTI I FUNKCIONALNOSTI PORODICE

Rizičnost je kao pojam veoma specifična i istu možemo posmatrati sa više aspekata, u zavisnosti od konkretnosti i specifičnosti pojave za koju se veže sam rizik.

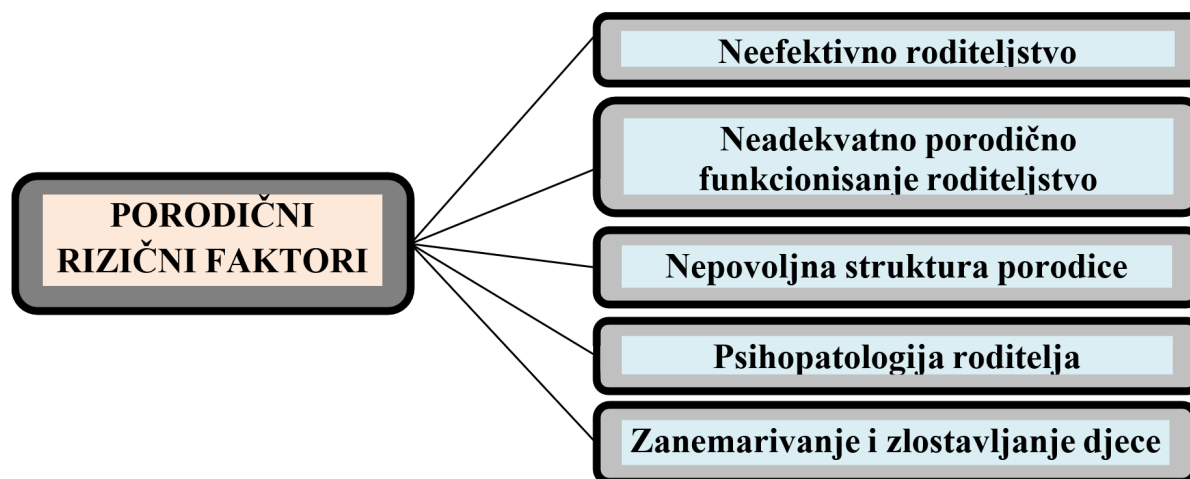
Rizične faktore Popović-Čitić (2008) posmatra sa aspekta individue i sredine, dok sredinski faktor može biti porodični i vanporodični (vidi sliku br.1).

Slika 1. Rizični faktori (Popović-Čitić, 2008, str.44-45)

Porodica kao najvažnija društvena grupa zasnovana na temelju zajedništva, ljubavi i međusobnog uvažavanja, ima i svoje rizične faktore koji vrlo često mogu dovesti do neželjenih i vrlo opasnih posljedica za opstojnost same porodice.

Porodični rizični faktori se mogu posmatrati kroz niz pojedinačnih ili grupnih faktora i okolnosti, koje se mogu negativno odraziti na ukupan status i razvoj porodice. Neki od porodičnih rizičnih faktora su: neefektivno roditeljstvo, neadekvatno porodično funkcionisanje roditeljstvo, nepovoljna struktura porodice, psihopatologija roditelja, zanemarivanje i zlostavljanje djece, te niz drugih rizičnih faktora (*vidi sliku br.2*).

Slika 2. Porodični rizični faktori (Popović-Čitić, 2008, str.44-45)

U kontekstu **porodičnih rizičnih faktora** Popović-Čitić (2008) pojašnjava svaki od faktora kroz njegovu genezu i specifičnost:

- **Neefektivno (neresponzivno) roditeljstvo** može se posmatrati kroz vještine i stilove roditeljstva, te respozivno roditeljstvo. *Vještine roditeljstva* se mogu posmatrati kroz disciplinovanje (grubo i nedosljedno disciplinovanje), zatim kontrolu i superviziju (slaba kontrola i supervizija), te pozitivno angažovanje (nizak nivo pozitivnog angažovanja). Disciplinovanje, kao vještina roditeljstva, se ogleda kroz sljedeće elemente efikasnosti ili neefikasnosti: nerazvijene vještine disciplinovanja, odsustvo čvrstih i jasnih pravila ponašanja, nedosljednost u disciplinovanju, korištenje prinude (grubo disciplinovanje), usvajanje koersivnih obrazaca ponašanja (prinudom do cilja), osnaživanje putem mehanizma negativnog potkrepljenja, koersivnost kao dobitna porodična strartegija, generalizacija na vanporodično okruženje i niz drugih elemenata i pokazatelja. *Stilovi roditeljstva* mogu biti: autoritarni – strog (emocionalna hladnoća i čvrsta kontrola), autoritativni - dosljedan (emocionalna toplina i čvrsta kontrola), permisivan-popustljiv (emocionalna toplina i slaba kontrola), indiferentan – zanemarujući (emocionalna hladnoća i slaba kontrola). *Respozivno roditeljstvo* se temelji na senzitivnosti i respozivnosti roditelja, odnosno sposobnost roditelja da prepoznaju i odgovore na potrebe djeteta (fizička i emocionalna dostupnost roditelja). Ogleda se kroz autoritativno roditeljstvo (emocionalna toplina, briga, podrška i razumjevanje, te čvrsta kontrola kroz jasne zahtjeve i dosljedno disciplinovanje), te pozitivno angažovanje (podsticanje, usmjeravanje i motivisanje prema pozitivnom ponašanju). Naglašavamo da se neefektivno roditeljstvo u konačnici posmatra kroz karakteristike djeteta (težak temperament, impulsivnost, eksplozivnost, opozicionalnost, hiperkatvnost, poremećaj pažnje) i karakteristike roditelja (npr. adolescencija majke).

- **Neadekvatno porodično funkcionisanje** jedne porodice se ogleda kroz razor i disfunkciju porodice, odnosno razvod porodice, porodični konflikt i porodično nasilje, što u cjelini do- vodi do narušenih ukupnih odnosa u porodici. *Razvod ili separacija roditelja* se dešava nakon roditeljskih konflikata i isti ima velike posljedice po djecu („djeca iz razrušenih porodica“), koje se ogledaju kroz: delinkventno ponašanje, napuštanje školovanja, eksternalizovane pro- bleme, poremećaji ponašanja, druženje sa delinkventima i drugi ozbiljni problemi. *Porodični konflikti i nasilje* se ogledaju prije svega kroz roditeljske konflikte (verbalni i fizički). Fizički konflikti su mnogo opasniji od verbalnih konflikata, odnosno predstavljaju nasilje kao sred- stvo rješavanja interpersonalnih problema u porodici, a u konačnici se ogledaju kroz ozbiljne eksternalizovane probleme, delinkventno ponašanje, ekstremne fizičke napade i u najgorem slučaju ubistva.
- **Nepovoljna struktura porodice** - U kontekstu porodičnih rizičnih faktora struktura porodi- ce (veličina i status porodice) je od izuzetne važnosti, prije svega misleći na porodice sa ni- skim socio-ekonomskim statusom. *Veličina porodice* se ogleda kroz veliku brojnost porodice (četvoro ili više djece), zatim spol djeteta i redosljed rađanja. Velika brojnost porodice ima nepovoljnu strukturu u porodicama niskog socio-ekonomskog statusa. Roditeljski status u strukturi porodice igra značajnu ulogu, pogotovo kada posmatramo samohrano roditeljstvo majke ili oca. U porodicama visokog materijalnog statusa porodični nedostaci se kompenzu- ju materijalnim resursima, što u perspektivi negativno djeluje na status i razvoj ličnosti, dok nizak socio-ekonomski status ima refleksije i urbane sredine.
- **Psihopatologija roditelja** - Psihopatološki problemi roditelja značajno ugrožavaju status sva- ke porodice i negativno djeluju na odgoj i obrazovanje djece, te u konačnici se negativno reflektuju na razvoj ličnosti. Ovi problemi se ogledaju kroz: bolesti zavisnosti oba ili jednog roditelja (zavisnost o alkoholu i opojnim sredstvima-drogama), depresija i antisocijalni po- remećaj ličnosti, a na koje u suštini djeluju sredinski i genetski faktori. *Zavisnost o alkoholu* roditelja je psihopatološki problem koji se kod dječaka reflektuje na poremećaj ponašanja, a kod djevojčica anksioznost i depresija. Dodatne posljedice kod djece roditelja zavisnih o alkoholu mogu biti opozicioni prkosni poremećaj, poremećaj pažnje, hiperaktivnost i drugo. Kod *zavisnosti roditelja o opojnim sredstvima – drogama* djeca imaju različite eksternalizova- ne i internalizovane probleme. *Depresija* je neurotično i psihotično oboljenje jednog ili oba roditelja, koje u suštini ima negativne efekte na kvalitet roditeljskih vještina i izgradnju kvali- tetne interakcije sa djecom, odnosno u konačnici vodi prema neefektivnom roditeljstvu. *Ant- isocijalni poremećaj ličnosti* u kontekstu psihopatologije roditelja podrazumjeva poremećaj ličnosti majke ili oca, koji ima značajne posljedice na razvoj i ponašanje djece. Alkoholizam ili istorijat kriminalnog ponašanja oca imaju značajne posljedice za dijete (prvenstveno muško dijete), koje se ogledaju kroz antisocijalno, delinkventno i kriminalno ponašanje, što u konač- nici može imati nesagledive posljedice po ukupan status porodice.
- **Zanemarivanje i zlostavljanje djece** je jedan od opasnijih rizičnih faktora porodice koji se prije svega ogleda kroz maltretiranje djece, koje je posljedica psihosocijalnih i neuroloških problema roditelja (internalizovani i eksternalizovani problemi). Maltretiranje djece se pro- vodi kroz zanemarivanje i zlostavljanje djece, a što u konačnici može dovesti do ozbiljnih devijacija i problema. *Zanemarivanje djece* ima za posledicu deficijentnost roditeljske brige i pažnje o djeci, zatim nivo brige koji je neprihvatljiv u odnosu na aktuelne profesionalne i standarde zajednice. *Zlostavljanje djece* je veoma okrutan i društveno neprihvatljiv oblik mal-

tretiranja djece i ogleda se u seksualnom i / ili fizičkom maltretiranju djece od strane osoba koje su po pravilu starije i koje se u suštini staraju o njima (Popović-Ćitić, 2008).

S druge strane **vanporodični rizični faktori**, prema Popović-Ćitić (2008), uključuju: vršnjačke rizične faktore, socijalne deprivacije, kolektivnu neefikasnost, izloženost nasilju u lokalnoj zajednici, dostupnost vatrenog oružja, prikaz nasilja u medijima i drugo.

- **Vršnjački rizični faktori** uključuje porodične rizične faktore koji se ogledaju u odbacivanju od strane prosocijalnih vršnjaka u ranom djetinjstvu, što dovodi do agresivnog ponašanja odbačenog djeteta, koje se vremenski održava i razvija, te dovodi do povezivanja djeteta sa problematičnim vršnjačkim grupama u dobu adolescencije. Ponašanje se reflektuje eksplozivnošću, iritabilnošću, hiperaktivnošću, impulsivnošću i drugim psihopatološkim postupcima. Ukoliko ne uslijedi blagovremena reakcija i prevencija ovaj faktor vodi ka ozbiljnom delikventnom i kriminalnom ponašanju, što može imati nesagledive posljedice.
- **Socijalna deprivacija**, kao vanporodični rizični faktor, ima svoje korijene u djetinjstvu, zatim u odnosima urbane sredine i suštinski je vezana za vještine roditeljstva, a karakteriše je nizak socio-ekonomski status, kroz nemogućnost zadovoljenja osnovnih potreba i nemogućnost pribavljanja potrebnih resursa, zatim nezaposlenost, koja je glavni uzrok niskog socio-ekonomskog statusa.
- **Kolektivna neefikasnost** podrazumjeva socijalnu dezorganizaciju, odnosno odsustvo kolektivnih vrijednosti, socijalne kulture i poštovanja, a vezana je za mobilnost stanovnika i dostupnost resursa.
- **Izloženost nasilju u zajednici** je posljedica viktimiziranosti i u osnovi je vezana za uslove života u urbanoj sredini, kao i u odrastanju bez majke, čija je ljubav od izuzetne važnosti za normalan razvoj ličnosti djeteta.
- **Dostupnost vatrenog oružja** je ozbiljan vanporodični rizični faktor, koje u zavisnosti od individualne karakteristike ličnosti (djeteta ili odrasla osobe), može imati različite efekte i posljedice, koje vrlo često u današnje vrijeme imaju upravo tragične posljedice. Moderno doba u kojem živimo osigurava mogućnost lake nabavke vatrenog oružja, a s druge strane tehnološka dostignuća (prije svega internet) omogućavaju samostalno individualno osposobljavanje za rukovanje i upotrebu istog, što je svakako otežavajući faktor.
- **Medijski prikaz nasilja** - Mediji pridaju veliku pažnju svim oblicima nasilja što svaki pojedinac isto prihvata na različit emocionalni način i vrlo često pomenuti efekti medijske prezentacije dovode do različitih individualnih predispozicija i u najgorem slučaju poremećaj emocija i osjećanja. Medijska prezentacija nasilja vrlo često ima negativan efekat na mlade, jer isti imaju priliku da „uče po modelu“, da prihvataju i tolerišu nasilje i da razvijaju strah od viktimizacije. (Popović-Ćitić, 2008)

Kada posmatramo porodične i vanporodične rizične faktore možemo konstatovati da je porodica, kao osnovna društvena grupa, izložena stalnim izazovima koji u konačnici grade njenu poziciju i status u društvenoj zajednici, trasiraju njen razvoj i čine je temeljem društva, sa svim njenim vrijednostima, vrlinama i manama. Porodica je u svom razvojnom kontinuitetu pod stalnim pritiscima i rizicima, pogotovo u ovom modernom dobu, koje i pred porodicu postavlja ozbiljne zahtjeve, izazove i rizike.

4. PREVENCIJA DEVIJANTNIH PONAŠANJA - MALOLJETNIČKA DELINKVENCIJA

Različiti su pristupi i stavovi oko terminološkog definisanja pojma devijantnog ponašanja, čiji je poseban složeni oblik upravo maloljetnička delinkvencija, koje pored porodice narušava i ugrožava okruženje, kao i društvo u cjelini. S druge strane, devijantno ponašanje sa stanovišta društvenih normi, standarda i reakcije društva, ima niz prednosti i ograničenja, koja upravo diktira sam društveni kontekst. Prije svega, devijantno ponašanje prevashodno se definiše u odnosu na društvene norme, pravila i standarde, a ne u odnosu na strukturu ličnosti. Konkretno, ponašanje koje je psihotično, definisano je u odnosu na njegovu zavisnost od strukture ličnosti, a patologija ličnosti nije predmet socioloških aspekata devijantnog ponašanja. U konačnici možemo istaći da ovaj stav prema dimenziji devijacije ograničava i utvrđuje sociološki pristup devijantnom ponašanju, ali ni u kom slučaju ne znači negiranje značaja psihološkog ispitivanja ličnosti u najširem smislu. S druge strane vrlo je moguće da su mnoga devijantna ponašanja upravo ponašanja klinički normalnih ljudi, i obrnuto, da većina ličnosti koja ima mentalne poremećaje, svojim ponašanjem ne krši društvene norme, pravila i vrijednosti.

Devijantna ponašanja, uključujući maloljetničku delinkvenciju, ulaze u kategoriju rizičnih ponašanja ličnosti, porodice, okruženja i društva u cjelini, tako da se isto mora posmatrati vrlo ozbiljno u njihovoj genezi i sistemskoj prevenciji. „Rizična ponašanja su takvi oblici ponašanja kojima se ugrožava zdravlje i ukupno fizičko, psihičko i socijalno blagostanje“ (Ilić i sar., 2003; prema Popović-Čitić, Žunić-Pavlović, 2007, str.32).

Devijantno ponašanje, prije svega, treba posmatrati sa aspekta sociološkog tumačenja, koje predstavlja svako ponašanje ljudi, bez obzira na dob i spol, koje u značajnijoj mjeri odstupa, odnosno krši društvene norme, standarde, pravila i vrijednosti okruženja i zajednice, te na neki način izaziva različite društvene reakcije neodobravanja ili negodovanja. Devijantno ponašanje je vezano za postupke pojedinca, njegove misli, stavove, principe i u konačnici njegova osjećanja, kao poseban aspekt razvoja svake devijacije. Društvena zajednica je upravo najviše zainteresovano za ono šta ljudi čine, te se zbog toga i sociološki pristup devijantnosti skoro isključivo bavi devijacijama kao ljudskim akcijama i postupcima.

Društvena neprilagođenost se pojavljuje kao reakcija na stresne događaje u životu, kao reakcija na promjene ili traume. Devijantno ponašanje se etimološki vezuje za sve oblike ponašanja koji u značajnoj mjeri odstupaju od općeprihvaćenih vrijednosti, normi i pravila ponašanja (Popović-Čitić, Žunić-Pavlović, 2005).

U nastavku ćemo definirati ključne odrednice maloljetničke delinkvencije, ali ćemo prvo pokušati terminološki definirati delinkvenciju. Pojam delinkvencije je usko vezan za sukob sa društvom, njegovim sistemom vrijednosti, normama i zakonima, odnosno ono u najužem smislu uključuje teže oblike asocijalnog, anti-socijalnog, socio-patološkog i kriminalnog ponašanja. Delinkventna ponašanja obično nastaju u nekim kritičnim i opasnim razdobljima, kao što su ratna i post-ratna razdoblja, ekonomske krize, zaoštreni društveni odnosi, različite porodične krize, siromaštvo, kriza morala, kriza sistema vrijednosti, stambene i materijalne poteškoće odnosa, ekonomska kriza, siromaštvo, nezaposlenost i sl. U konačnici, maloljetnička delinkvencija je proizvod neprilika, nezadovoljstva, krize, problema i besperspektivnosti mladih ljudi.

Maloljetnicima se smatraju sve osobe između 14 i 18 godina starosti, dok djeca mlađa od 14 godina nisu kažnjivo odgovorna za svoje postupke i prema njima se ne može pokrenuti postu-

pak. U pravnoj terminologiji javlja se i pojam mlađeg punoljetnika koji obuhvaća sve osobe stare između 18 i 21 godine života (*Sokolović, 2018*). Maloljetnici krivična djela čine sami, u vršnjačkim grupama i zajedno sa punoljetnim licima i djecom, a vrlo često u izvršenju različitih krivičnih djela maloljetni prestupnici ispoljavaju naročitu bezobzirnost, surovost (krivična djela ugrožavanja života ljudi, nasilničkog ponašanja, razbojništva), te upornost u činjenju krivičnih djela ugrožavanja tuđe imovine. Maloljetnička delinkvencija u najužem smislu predstavlja oblik kriminalnog ponašanja koje vrše maloljetnici u krivičnopravnom smislu riječi, a to su uglavnom mlade osobe sa granicama starosti od 13-17 godine, u zavisnosti od niza uslova svake zemlje ili društvene zajednice (tradicionalni, socijalni, ekonomski, biološki, porodični i dr.). Maloljetni učinioci krivičnih djela i prekršaja su lica koja se po svom biopsihičkom razvoju i uzrocima njihove delinkvencije razlikuju od odraslih i prema njima mora biti prisutan poseban tretman, a njihova djela nisu rezultat zrelog razmišljanja i čvrste volje za izvršenja krivičnih djela pa se uračunljivost i krivica ispoljavaju u posebnoj formi u odnosu na punoljetne učinioce. Prema maloljetnim prestupnicima se u pravilu primjenjuju vaspitne mjere a samo izuzetno kazne.

Delinkvencija je socijalno neadekvatno prilagođavanje pojedinca teškim situacijama. Faktori koji čine ove teške situacije, zajedno s mentalnim i fizičkim uvjetima koji utječu na sposobnost pojedinca da se prilagodi predstavljaju uzroke delinkvencije (*Bridges, 1926*).

Devijantna, neprilagođena i rizična ponašnja među djecom, mladima i odraslim u novije vrijeme su u ozbiljnoj ekspanziji, što je alarm i razlog za potrebu organizovane šire društvene akcije na prevenciji i otklanjanju takvih ponašanja, koja mogu imati ozbiljne i nesagledive posljedice po osobu, porodicu i društvo u cjelini.

Prevencija se najčešće posmatra kao sistem raznovrsnih mjera i aktivnosti koje preduzimaju državni i društveni organi (policija, sudstvo, odgojno-obrazovne ustanove, psihološka savjetovaništa, socijalne ustanove, nevladine organizacije, itd...) radi sprečavanja javljanja i ponavljanja devijantnih ponašanja i rizičnih faktora, koji se negativno odražavaju na pojedinca, grupu i društvenu zajednicu u cjelini.

Dakle, prevencija je humani imperativ, jer sva različita rizična ponašanja djece i mladih proizvode veliku bol i patnju, ne samo djeci i mladima, nego i cijeloj zajednici, na različite načine (*Bašić, 2002*).

Kod uspostavljanja sistemskog strategijskog programa intervencije u području prevencije, psihosocijalne podrške djeci, mladima i odraslim stanovnicima zajednice osnovno polazište bi trebao biti koncept zaštitnih i rizičnih faktora koji čini osnovnu smjernicu mnogim projektima globalne prevencije. Kod traženja adekvatnog modela prevencije strategiju je moguće opisati kroz konceptualni okvir koji će odgovarati potrebama stanovnika i koji će osiguravati pozitivne promjene usmjerene dobiti sve djece, mladih i odraslih stanovnika jedne zajednice.

Prema Ellisu (1998) sve preventivne radnje i intervencije unutar takve strategije moraju se temeljiti na: više faktora: moraju objasniti i obuhvatiti sve faktore rizika, posebne potrebe i zaštite u okruženju, više sistema; moraju obuhvatiti sve faktore koji postoje u svim socijalnim sistemima s kojim je dijete, mlada osoba ili odrastao čovjek u interakciji, više slojeva; da bi se pomoć dogodila na individualnom nivou, ona mora postojati na makro nivou, što podrazumijeva dostupnost, znanje o izvorima pomoći, znanje o potrebi za pomoć i sl. Ono što je važno, jeste da se bez istovremenog djelovanja na više nivoa i pravaca teško može zamisliti realizacija. Znači, da bi se projekat mogao realizovati, potrebno je da istovremeno djeluje na više nivoa, pri čemu

je važno: znati i veličine i sadržaje problema s kojima se susreće; započeti što ranije, i u odnosu na problem i u odnosu na dob; u rješavanje problema djece i mladih uključiti važne odrasle i okruženja za njihov razvoj (Bašić, Ferić-Šlehan, Kranželić-Tavra, 2007).

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Porodica je temelj društvene zajednice i predstavlja „most” između pojedinca i društva, a stepen razvoja društva upravo se direktno odražava na porodicu. Da li će porodica imati jedno ili više djece zavisi od ekonomskih prilika, kulturnih obrazaca, tradicije i odnosa društvenih institucija. Kad je riječ o odgoju treba istaći da je to najdelikatniji i najznačajniji proces u kome se formira ličnost djeteta kroz usvajanje određenog sistema vrednosti i odnosa prema drugim članovima porodice i društva, prema samom sebi i vlastitim obavezama. Odgoj djece je „utiskivanje” postojećih obrazaca za neko buduće vrijeme u kome će se ti obrasci sigurno primjenjivati, a što znači da će u većoj ili manjoj mjeri biti nepromjenljivi. Odgoj je dvosmjernan proces u kome se ne formiraju samo djeca već i roditelji, kao osnovni odgajatelji.

Nespремnost društva da zaštiti porodicu i nespремnost roditelja da se u procesu odgoja i sami mjenjaju u skladu sa promjenjenim porodičnim i društvenim okolnostima su neke od uzroka porodične i društvene dezintegracije, što obučno dovodi i do različiti oblika neprilagođenih devijantnih ponašanja njenih članova (prevashodno maloljetne djece). **Devijantno ponašanje** predstavlja one oblike ponašanja koji odstupaju od opšteprihvaćenih **vrednosti, normi i pravila ponašanja jedne zajednice i ono je uglavnom praćeno društvenom reakcijom neodobravanja, koja se ostvaruje na različite načine sa ciljem da se pojedinac koji se devijantno ponaša, primora da se ponaša u skladu sa društvenim pravilima, zahtjevima, normama i vrijednostima.**

U pogledu društvenog odgovora na devijantna ponašanja represija i prevencija su dva oblika društvenog reagovanja, pri čemu se prevencija odnosi na sprečavanje, a represija na njegovo suzbijanje. S druge strane, oba oblika su od velikog značaja za društvo, jer ukoliko se devijantno ponašanje ne sprečava i suzbija može ostaviti trajne negativne posljedice na neodgovornog pojedinca, njegovu porodicu i okruženje. Uzimajući u obzir da su rizična devijantna ponašanja djece i mladih u stalnom porastu i ozbiljnoj ekspanziji potreba je za sistemskim pristupom suzbijanja tih ponašanja različitim metodama preventivnog djelovanja. U ovom pogledu je vrlo bitna bliska veza i saradnja porodice, zajednice i nadležnih institucija, koje se bave suzbijanjem i prevencijom različitih oblika neprilagođenog ili devijantnog ponašanja pojedinaca ili grupa.

Prevencija kao proces omogućava pozitivan socijalni razvoj ličnosti, te sprečava javljanje i ponavljanje rizičnih ponašanja, a u prevenciju se moraju sistemski aktivno uključiti porodica, odgojno-obrazovne ustanove, psihološka savjetovališta, centri za socijalni rad, zdravstvene ustanove, kulturno-sportske ustanove, medij, vladine i nevladine organizacije, te organi zaduženi za provođenje zakona. Upravo adekvatne metode preventivnog djelovanja prema maloljetnim prestupnicima su ključni aspekt „spašavanja” mlade osobe od ozbiljnih posljedica neprilagođenog ponašanja i usmjeravanje na put razvoja zdrave ličnosti, odnosno eliminisanje djelovanja rizičnih faktora i jačanja zaštitnih faktora, kao mehanizma sigurnosti i prevencije.

Na kraju možemo zaključiti da je sistemsko i kontinuirano preventivno djelovanje jedino moguće ostvariti ukoliko u tom procesu učestvuje porodica i cjelokupna društvena zajednica (sa nadležnim institucijama) koja se temelji na principima i uvjerenjima da je problemu potrebno prići znatno ranije nego se problem javi, i to unapređenjem kvaliteta života u socijalnim zajednicama.

LITERATURA

- Bašić, J., Ferić, M., Kranželić, V. (2002). *Od primarne prevencije do ranih intervencija*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Bašić, J., Ferić Šlehan, M., Kranželić Tavra, V. (2007). *Zajednice koje brinu-model prevencije poremećaja u ponašanju: Strategijska promišljanja, resursi programi u Istarskoj županiji*. Istarska županija i Sveučilište u Zagrebu. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. Pula-Zagreb.
- Bridges, K. M. (1926). *Factors Contributing to Juvenile Delinquency*. Journal of Criminal Law and Criminology, Volume 17. Inst. Crim. L. & Criminology 531.
- Golubović, Z. (1981). *Porodica kao ljudska zajednica*, Zagreb: Naprijed.
- Jovičević, M. (1985). *Društveno zdravlje i stres*. Beograd: Biblioteka „Društveno zdravlje“.
- Jurčević-Lozančić, A. (2011). *Redefining educational role of the family*. Croatian Journal of Education, 13 (4), 122-150.
- Marković, O i Berger, D. (1990). *Psihološka dijagnostika porodice i braka*. U berger, J.,Biro, M. i Hrnjica, S. (Ur). *Klinička psihologija* (318-340).Beograd: Naučna knjiga.
- Matić, V. (2005). *Sociologija*. Beograd: Naučna knjiga.
- Milić, A. (1988). *Rađanje moderne porodice*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Popović-Ćitić, B & Žunić-Pavlović, V. (2005). *Prevenција prestupništva djece i omladine*. Ministarstvo prosvjete i sporta Republike Srbije. Beograd
- Popović- Ćitić, B. (2008). *Prevenција nasilonog ponašanja učenika u školskoj sredini*. Doktorska disertacija. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. *Porodični rizični faktori* (str.44-45) i *Vanporodični rizični faktori* (str.56-63).
- Sokolović, Lj. (2018). *Sudionništvo kod maloljetnih počinitelja kaznenih djela u Hrvatskoj – završni rad*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Stojaković, M, Stojaković, M. (2005). *Čovjek i društvo*, Vranje.
- Stojiljković, S. (1986). *Psihijatrija sa medicinskom psihologijom*, Beograd-Zagreb: Medicinska knjiga.

Aida Kasumović, M.Sc.

Belma Melić, B.A

Amra Delić

THE ROLE OF THE FAMILY AS A FACTOR OF PROTECTION AND RISK IN THE EMERGENCE OF JUVENILE DELINQUENCY

Summary

We live in an age of rapid changes in all spheres of life, social relations and social aspects of personality development. The family is the social group that today feels the most contemporary challenges, social movements, globalization and the challenges of technological achievements, which ultimately affect the character of the individual and the family. Modern technological achievements contribute to a faster

and more efficient flow of information of a social, family, business, psychosocial and global nature, and very significantly affect changes in all spheres of life and social relations. They definitely become an integration segment of people's everyday life, they become a life aid for communication and participation in the social community, business world, family, education and in every other human dimension of life. The family is the key protective mechanism and support of each of its members and continuously tries to cope with all social, psychosocial and contemporary challenges and risks, which very often negatively affect all or some of its members. The key challenge of the family is the successful development of each of its members, and on the other hand, the family is the most important factor in protecting its members from various socially unacceptable phenomena and risks of today, prevention of socially unacceptable behavior of children / minors (various deviant behaviors, crime, alcoholism, narcotism, prostitution, begging, theft, gambling, juvenile delinquency and other socially unacceptable behaviors). Through this expert work, we want to highlight the importance of the family as a basic social group with all its specificities, challenges and risk factors today.

Keywords: personality, family, society and social deviations.